

Pello Apezetxearen hilberri-txostena (1932-2022)

IÑIGO ARIZTEGI, Patxi
Euskaltzain urgazlea

Pelloren izaera eta nortasuna hitz gutitan laburtuz, erranen nuke lider izan zela, ekintzaile eta sustatzaile arlo aunitzetan, hala nola, eliz lan eta eginkizunetan, herri mailan, kulturari, ikerketa lanetan eta, bereziki, euskararen babeste eta sustatze lanetan. Eta azken eginkizun horretan zuen jarrera aktiboa eta positiboa erakutsi zuen eta, borrokalaria, batez ere, sortzen zitzaizkion zailtasun eta eragozpenak gainditzeko.

Pello Apezetxea Goizuetan jaio zen 1932ko ekainaren 24an. Hamaika urterekin Iruñeko Seminariora joan zen eta han apez ikasketak burutu ondotik, 1955ean apeztu zen.

Hamar urtez Etxarri Aranazko apez laguntzaile izan zen eta hango organista. Gainera, abesbatzaren sortzaile eta arduradun ere bai. Eta bertze apez lagunak eta berak parrokiako zinema antolatu eta kudeatu zuten, garai hartan arrakasta handia izan zuena herrian eta inguruan.

Gero, 1965ean, Etxalarko erretore izendatu zuten eta han egon zen 57 urtez, hil zen arte. Hirurogeita hamar eta laurogeiko hamarkadetan Iruñeko Elizbarrutiko Presbiterio Kontseiluko kide izan zen 15 urtez, Elizbarrutiko Mendialde eremuko apezpiku bikarioa 4 urtez eta Bortzirietako artzapez 10 urtez.

Osasun arazoak izan zituen. Gazte zenez geroztik urdaileko ultzera zeukan eta ebakuntza egin zioten; handik aitzina hagitx begiratu behar izan zion bere buruari eta jatekoari bereziki. Horrez gain, 1981ean bihotzeko larria izan zuen, baina bere burua zainduz eta sendagileen aholkuei jarraituz, gorabeherak gorabehera, bizitza nahiko duina eramanez ahal izan zuen. Osasun arazo horien ondorioak, batez ere bere irudian eta argaltasun fisikoan ziren nabari.

Baserritarren aldeko lana

Elizako lanez gainera, herriaren arazoez ere kezkatu zen hasieratik eta, lan handia eta jarraitua egin zuen herriaren alde.

Urrutiko baserriek bide estuak eta txarrak zituztela eta batzuek argindarrik ere ez zutela jakinik, 1969an bi arazo horiek konpontzeko tramiteak egiten hasi zen. Lortu behar ziren baimen guziez arduratu eta 1970ean pistak egin zituzten; ondoren, 1970-1973 urteetan argindarra ere sartu zuten baserri guzietan. Gero telefonoa sartzera animatu zituen baserritarrak.

1974an, Usoa kooperatiba sortzen lagundu zien nekazariei. Hasieran 50 bazkide elkartu ziren, denak baserritarrak. Eta 12 urtez bi etxetan izan zuten bildegia. 1987an deliberatu zuten herriko sarreran orain ikus daitekeen egoitza egitea. Denborarekin herritarrak ere sartu ziren Usoara eta gaur egun 140 bazkide ditu. Denak ados dira aitortzean herritarren artean elkartasun handia sortu zuela kooperatibak.

Herriaren aldeko lana

Herrian ere arlo aunitzetan egin zuen lan.

1972an, txistua irakasten hasi zen txistulari izan nahi zutenei, eta horrela segitu zuen hainbatetan eta hainbati eskola eta aholkuak ematen hurrengo urte luzeetan.

1988an, Larraburua etxean jubilatuentzat egoitza egitea bultzatu zuen eta goiko solairuan bi bizitza prestatu ziren, bakarrik bizi zirenei edo moldatzeko zailtasunak zituztenei han bizitzeko aukera emateko.

1991n, egoitza berean eta beheko solairuan Larraburua Jubilatuen Elkarte sortu zuen adinekoek biltzeko eta elkarrekin egoteko modua izan zezaten. Bertan dago *jubiloteca* deritzona, non yoga, gimnastika erritmikoa eta horien gisako ariketak eskaintzen baitira. Aldika otorduak egiten dituzte bazkideek eta noizbehinka mendi irteerak eta bidaiak ere bai.

Urte berean, 1991n, Altxata Kultur eta Kirol Elkarte sortu zen, euskara eta euskal kultura indartzeko helburuaz. Eta Pellok elkarte honi ere lan egiteko adore eman zion. Bere egitekoen artean daude, urtean zehar Gasna Feria, Etxalarko

Mendi Itzulia, Usategiko Igandea eta antzeko ekitaldiak antolatzea eta laguntza eskaintzea. Horretaz gain, dantza eskola emateaz, pilota txapelketak antolatzeaz ere arduratzen da elkarte hori.

Artxibo lan eta argitalpenak

Artxibo ikerketa handia egin zuen eta lan ederrak argitaratu herriko historiaz, toponimiaz, oikonimiaz eta abarrez. Horrela:

1985ean, «Etxalarko etxe eta baserrien izenak»¹ lan diakronikoa. Geroago, 2009an, Patxi Salaberri euskaltzainarekin batera lan hori sakonago eta osatuago *Etxalarko etxeen izenak* liburu bikainean argitaratua izan zen, etxe izen bakoitzaren azalpen, argazki eta bertze emanez.

1997an, Nafarroako Gobernuak argitara eman zuen bere «Etxalarko toponimia» lanaren bilketa.²

1999an, «Etxalarko usategiak».³ Etxalarko ehiza bereziaren berri eman zuen: antolakuntza, arautegia, nola egiten den, zer nolako tresnak erabiltzen diren, eta azkeneko bi mendeetan sortutako gorabeherak, muga aferak ere jaso zituen horretan.

2006an, *Bi erreka arteko Andre Maria Eliza*. Liburuxka honetan, XVI. mendetik gaur arte Etxalarko elizaren eraikuntzaren eta urteetan zehar izan dituen aldaketa eta egokitze lanen berri eman zuen, baita irudiak nork eta noiz eginak izan ziren ere.

2009an, *Etxalarren historiako zenbait jakingarri* liburua atera zuen. 800 eta 1600 urteen artean Etxalarren izandako berri batzuk eman zituen eta nabarmendutako herritar batzuk aipatu. Baina, batez ere, XVI. mendetik gaur arteko informazioa dakar.

2016an, *Etxalarko kronika eta kontakizun zaharrak* liburuan Teodoro Arburua, Etxalarko semea eta 1918an euskaltzain urgazle izendatua izan zenaren idatziak bildu zituen eta zenbait azalpenekin osatu.

Urte berean, 2016an alegia, *Etxalarko hilarriak* argitaratu zuen. 1987an elizako biltegiko zolan lan batzuk egiten ari zirela, lehen-lehen kanpoan egondako 75

1 *Fontes Linguae Vasconum* 45: 183-203. Iruñea: Nafarroako Gobernuak.

2 *Nafarroako Toponomia eta Mapagintza* 49: 121-169. Iruñea: Nafarroako Gobernuak.

3 *Cuadernos de Etnografía y Etnología de Navarra* 53: 137-177. Iruñea: Nafarroako Gobernuak.

hilarri aurkitu zituzten. Gaur egun elizako sarrerako lorategian daude, herritar eta kanpotar aunitzen gozamenerako. Horiei hilerrian eta bertze toki batzuetan daudenak erantsiz gero, 100 inguru ikusten ahal ditugu Etxalarren. Nafarroan hilarri gehien dituen herria da. Vidal Pérez de Villarreal adituaren ezinbertzeko laguntza izan zuen, batez ere sailkatzeko, noizkoak ziren jakiteko eta marrazkiek zer adierazten zuten argitzeko. Gainera, Vidalek hilarri bakoitzaren ezaugarriak zehaztu zituen, hala nola marrazkiak, forma, altuera eta lodiera adierazi. Pelloren liburuan datu horiek eta bertze hainbat azalpen ageri dira.

Euskara eta euskalgintza

Zalantzarik gabe, euskara eta euskalgintza izan zen Pelloren lan garrantzitsuena. Izan ere, euskararen babeste eta sustatze lanetan erakutsi zuen etengabeko parte hartze aktiboa eta jarrera positiboa.

Euskara jasoan aritu ahal izateko, bere buruari helburu zehatz eta zorrotzak jarri zizkion eta, bertzeak bertze, EGA titulua eskuratu zuen.

1975ean, alfabetatze irakasle izan zen Lesakako gau eskolan eta bortz urtez ari izan zen lan horretan. Hurrengo bertze bortzetan, Etxalarko gau eskolan. Ondorengo lau urteetan, AEKrekin alfabetatze eta EGArako prestatze lanetan, eta bertze lau urtez IKArekin lan berean.

1976an, Bide Ona izenburupean, ikastola sortu zuen 3, 4 eta 5 urteko haurrentzat, eta hasieran bera izan zen buru eta gero laguntzaile. Urte berean, eskola publikoko haurrei, gelako orduen ondotik, euskarazko eskola ematen hasi zen eta hiru urtez segitu zuen lan horretan.

1985ean, Euskal Elizan Euskaraz apaiz taldeko bultzatzaile eta gero kide izan zen.

1987an, eskola publikoan D eredu sartzen hasi ziren eta horretan ere bultzatzaile izan zen; bi urte geroago ikastola eskola publikoan integratu zen.

1989an sortu zen Bortzirietako Euskara Mankomunitatea eta egitasmo horretan ere sustatzaile sutsu eta kide dugu Pello. Eta legeztatua izan zenetik, Aholkulari batzordeko kide eta,aldi berean, Etxalarko Euskara batzordeko kide.

Ttipi-ttapa hamaborzkarian ere lan handia egin zuen. 1990etik 2002ra Etxalarko berri emaile izan zen. Gainera, Ttipi-ttapa Fundazioko kide, hura sortu zenetik, eta

1997az geroztik Fundazioko presidente, hil zen arte.

Haren lanik oparoena, komunikabideetan ehunka idatzitako iritzi artikulua dira. *Euskaldunon Egunkarian*, itxi zuten arte, 65 idatzi zituen eta gero *Berrian* jarraitu zuen.

Herria 2000 Eliza aldizkariko argitalpen guzietan idatzi zuen bere zutabea 20 urtez, azkenekoa argitaratu zen arte.

Tipi-ttapan ere idazten zituen iritzi artikulua. Eta gainera, *Egin* eta *Gara* egunkarrietan, *Argia* astekarian eta *Karmel* aldizkarian ere bai.

Artikulu horietan garbi ageri da, Pelloren kezka handiena euskara zela. Aunitzetan euskara du gai nagusia eta, gai nagusia ez denetan ere, gehienetan euskararekin ikustekoa duen aipamenen bat aurkituko dugu.

Hala maiz kritika gogorra eta zorrotza egiten dio Elizari, batez ere hierarkiak Nafarroan erakusten duen euskararekiko jarreragatik. Frankotan agintari politikoei ere bai, arrazoi berarengatik.

Eta Euskaltzaindian gaudenez gero, aipagarria da, Euskaltzaindiaren Jagon sailak «Eliza eta euskara» izenburupean lurraldeka antolatu zituen jardunaldietan, Pellok, 2003ko irailaren 19an, Irunberrin hitzaldi gogor eta zehatza eskaini zuen, gero «Elizako euskararekiko jarrera Nafarroan» izenburupean *Euskera* agerkarian argitaratu zena.⁴

Euskaltzaindiak, 2007an, Etxalarren egin zituen XV. Barne Jardunaldien amaierarako antolatu zuen Ageriko bilkuran, bertako bi seme gogoratu eta omendu nahi izan zituen, eta Pello arduratu zen honako hitzaldi hau emateko: «Bi etxalartar Euskaltzaindiaren sorreran: Teodoro Arburua eta Eusebio de Etxalar».⁵

Euskal gizarteak ohoratua eta omendua

Euskararen alde egindako lan handia kontuan hartuz, Euskaltzaindiak euskaltzain ohorezko izendatu zuen 2004an.

Etxalarko Altxata Kultur eta Kirol Elkarteak 2011n bere 20. urteurrena ospatu

⁴ *Euskera* 48, 2003, 2: 769-787. Bilbo: Euskaltzaindia.

⁵ *Euskera* 52, 2007, 1: 283-290. Bilbo: Euskaltzaindia.

zuenean, Pello omendu zuen eta egun hori baliatu zuten esker ona agertzeko: baserritarrek, Txistulari Elkarateak, Usoa kooperatibak, eskolako gurasoek, Gau-eskolak, Bortzirietako Euskara Mankomunitateak, Etxalarko Euskara Batzordeak, *Ttipi-ttapa* aldizkariak, ehiztarien elkartekoek, Etxalarko kantariak eta ekitaldira gonbidatua izan zen Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkariak. Bereziki kultura arloan, euskara babesteko eta sustatzeko izan zuen etengabeko parte hartze eta laguntza eskertu zioten eta «beti ondoan eta ez gainean» egon izana balioetsi.

2015ean, Etxalarren 50 urte zeramatzala ospatzeko, Etxalarko herriak ere antzeko omenaldia antolatu zuen eta orduan ere herri guziak hartu zuen parte.

2018an, Iruñeko Udalak eta Olentzeroren Lagunak Elkarateak Txondorra saria eman zioten, «herri kulturaren ikerketan eta zabaltzean egindako lana eskertzeko».

Etxalarko Udalak berak herriko kultura etxeari *Pello Apezetxea Kulturgunea* paratu dio izena, herriaren alde egin zuen lan oparo eta anitzaren oroitzapena etorkizunean ahantz ez dadin.

Adio, Pello laguna. Hartzak gure aitortza eta maitasuna!